

SAMUEL WELLS I BEN QUASH S REBEKOM EKLUND
Uvod u kršćansku etiku

BIBLIOTHECA FLACIANA

SVEZAK XXI

Samuel Wells i Ben Quash s Rebekom Eklund
Uvod u kršćansku etiku

RECENZENTI

izv. prof. dr. sc. Danijel Tolvajčić
doc. dr. sc. Zoran Grozdanov

UREDNIK

izv. prof. dr. sc. Lidija Matošević

SAMUEL WELLS I BEN QUASH
S REBEKOM EKLUND

Uvod u kršćansku etiku

PREVELA
doc. dr. sc. Marina Schumann

Teološki fakultet
Matija Vlačić Ilirik
ZAGREB, rujna 2020.

NASLOV IZVORNIKA

Introducing Christian Ethics, 2nd edition, Samuel Wells and Ben Quash with Rebekah Eklund
Hoboken, John Wiley & Sons, 2017.

NAKLADNIK

Teološki fakultet Matija Vlačić Ilirik
Radićeva 34, Zagreb

ZA NAKLADNIKA

Lidija Matošević

PRJJEVOD

Marina Schumann

TEOLOŠKO-JEZIČNA LEKTURA

Enoh Šeba

KOREKTURA

Andrej Bukovac-Mimica

PRJJELOM I GRAFIČKA OPREMA

Teofil Dereta

TISAK I UVEZ

Tiskara Zelina d.d.

K. Krizmanić 1, Sveti Ivan Zelina

Copyright za hrvatski prijevod: Teološki fakultet Matija Vlačić Ilirik

Sva prava pridržana. Ni jedan dio ove knjige ne smije se bez odobrenja nakladnika reproducirati ili prenositi u bilo kojem obliku, ni na koji način, elektronički ili mehanički, uključujući fotokopiranje, snimanje ili pohranjivanje u bazu podataka.

Izdanje ove knjige pripomogli su novčanom potporom:

Ministarstvo znanosti i obrazovanja

Martin-Luther-Bund e. V.

Gustav-Adolf-Werk

Za potporu prijevodu ove knjige posebno zahvaljujemo: dr. Fritzju Peyer-Mülleru (Stiftung Bildung und Forschung, Švicarska), dr. Raineru Ebelingu (Theologischer-Schulungs-Service, Švicarska) i anonimnom donatoru.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001073169.

Posvećeno Harryju Geogheganu
Posvećeno Kathryn Chambers
Posvećeno Luciji Eklund

SADRŽAJ

PREDGOVOR	9
PREDGOVOR HRVATSKOM IZDANJU	13
UVOD	15
PRVI DIO – Priča o kršćanskoj etici	19
Pripovijest o Bogu	21
Pripovijest o Crkvi	59
Pripovijest o etici	97
Pripovijest o kršćanskoj etici	131
DRUGI DIO – Pitanja koja postavlja kršćanska etika	171
Univerzalna etika	175
Subverzivna etika	217
Eklezijalna etika	271
TREĆI DIO – Pitanja koja se postavljaju pred kršćansku etiku	313
Dobar poredak	317
Dobar život	363
Dobri odnosi	405
Dobri počeci i završeci	459
Dobar planet Zemlja	495
Tumač imena	529
Tumač pojmova	543
Imensko kazalo	555
Predmetno kazalo	561
Bilješka o autorima	571

PREDGOVOR

Ovo je udžbenik kršćanske etike za studente nižih godina. Namijenjen je preddiplomcima i kandidatima za crkvena zvanja, u nekim slučajevima učenicima predfakultetskog stupnja, kao i teško odredivoj, ali vrlo dobrodošloj široj publici. Namijenjen je za korištenje u sklopu kolegija za obuku laika, kao i u nizu obrazovnih tečajeva i treninga na fakultetskoj i neformalnoj razini. Zamišljen je tako da posluži nizu svrha koje se rijetko nalaze na jednome mjestu.

U njemu smo nastojali dati pregled čitavog područja kršćanske etike. Neke knjige navode niz značajnih autora iz povijesti ove discipline. Druge nastoje ponuditi taksonomiju, tipologiju ili naprosto popis ponekad zbunjujuće raznolikog i složenog izbora teorija koje se citiraju i koriste u etičkom diskursu. Treće se pak probijaju kroz nasumičnu gomilu spornih pitanja, trudeći se iz njih izvući ravnotežu i mudrost. Ova knjiga usudila se pokušati ostvariti sve troje. Kao i bilo koji drugi pokušaj mapiranja, ni ona ne može tvrditi da je sasvim objektivna; neki će možda smatrati kako su klasifikacija i izbor problema o kojima se raspravlja, pristupi koje istražujemo i autori koje citiramo mudro i konstruktivno odabrani, dok će drugi naš izbor smatrati proizvoljnim i pristranim. Ipak se nadamo da će, unatoč mnogima koji se neće složiti s određenim detaljima, mnogi drugi uživati u ovoj knjizi i prihvatiti njezinu cjelokupnu organizaciju i prezentaciju discipline.

Knjiga počiva na širokoj podjeli kršćanske etike na tri pristupa: univerzalni (etika za svakoga), subverzivni (etika za isključene) i eklezijalni (etika za Crkvu). Valja reći da ova podjela nipošto nije općeprihvaćena i usvojena u disciplini, nego je naprosto praksa jednog od autora ove knjige. Stoga se ona može čitati kao prošireni test izdržljivosti i sveobuhvatnosti ove trojne podjele. Međutim, početnici u ovom području, koji očekuju da će svi kasniji sugovornici uvažiti navedene pristupe, vjerojatno će doživjeti razočaranje.

Navedena trojna podjela ima nakanu ostvariti više ciljeva. Ona je oruđe pomoću kojega se možemo uhvatiti u koštac s jednim golemim predmetom, pri čemu se njegove protagoniste tretira s razumijevanjem, no ipak ne i nekritički. Ona je sredstvo razlučivanja između najgromkijih glasova u ovoj disciplini danas, kao i publika i interesa kojima se ti glasovi obraćaju. Ona je način da se ukaže na

neočekivane podudarnosti između pristupa koji se katkad smatraju oprečnima ili suparničkima. Svrha joj je uspostaviti ravnotežu između opisa i kritike, konstrukcije i analize. Nije joj namjera poslužiti kao redukcionistička i vodootporna teorija koja će umanjiti raznovrsnost i vitalnost dijaloga širom discipline. Na području kršćanske etike postoje mnoga preklapanja i anomalije, kao što će postati jasno u posljednjem poglavlju knjige.

Svrha knjige nije samo raspravljati o pristupima i problemima (što se ponekad naziva teorijskom i primijenjenom etikom), nego je i strukturirana tako da postavi dotične teorije u vezu sa svakim pojedinim pitanjem. Nakon što je u drugom dijelu uspostavljena trojna podjela na univerzalni, subverzivni i eklezijalni pristup, u trećem dijelu preispituje se petnaest aktualnih i trajnih pitanja pod svakim od tih triju naslova. To ne služi samo proširivanju dotičnih problematika, nego i testiranju spomenutih pristupa. Prvi dio knjige može se čitati, između ostaloga, kao poduže objašnjenje razloga zašto se kategorije univerzalnog, subverzivnog i eklezijalnog nipošto nisu primjenjivale na isti način prije ere zapadnog moderniteta, koja započinje s 18. stoljećem ili čak kasnije. Rađanje kršćanske etike kao discipline, u obliku u kojem je danas poznajemo, uvelike se podudara s uvjerljivom uporabom ovih triju kategorija. Oboje je tijesno povezano s okolnošću da se etika najprije potvrdila kao sveučilišna disciplina, a tek sekundarno (i derivativno) u crkvama.

Osim triju konvencionalnih vrsta uvoda u kršćansku etiku koje smo već naveli, postoji i četvrti, koji nudi niz isječaka iz ključnih djela ili aktualnih pitanja iz ovog područja, bilo u kontekstu suvremenih teorija ili kao presjek povijesne tradicije. Ne zadovoljavajući se pukom sintezom prvih triju vrsta uvoda, ovaj projekt okušao se i u četvrtom. Paralelni svezak *Christian Ethics: An Introductory Reader* ima identičnu strukturu (ne samo u naslovima poglavlja, nego i u podnaslovima) te nastoji ilustrirati, proširiti i razraditi raznovrsnost građe, glasova i argumenata koji se istražuju u ovoj knjizi. Tako se prateći svezak bavi tradicijom, raznolikošću pristupa i spektrom pitanja na jednak način kao i ovaj udžbenik. Koliko znamo, ovakva sinteza svih četiriju vrsta uvoda u ovo područje jedinstvena je odlika ovog našeg projekta. Oba sveska pažljivo su strukturirana tako da se nadopunjuju i upotpunjavaju, no i svaki od njih može poslužiti i kao zaseban uvod u problematiku, ovisno o potrebama, mogućnostima, željama i financijskim mogućnostima studenata i nastavnika.

Svaka knjiga koja citira povijesne tekstove u engleskom prijevodu suočava se s poteškoćom starijih konvencija, koje su za Boga koristile zamjenice muškog roda i općenito o ljudima govorile kao o muškarcima. Odlučili smo zadržati izvorne citate ne mijenjajući ih, čak niti ondje gdje bismo danas napisali »čovječanstvo« umjesto »čovjek« (u smislu muškarca). Svi citati iz Svetoga pisma na engleskom jeziku preuzeti su iz New Revised Standard Version (NRSV), osim ako je drugačije napomenuto¹.

Čitatelj bi se mogao zapitati jesu li autori slijedili određeni program kada su ovaj projekt predstavili akademskom svijetu i javnosti, pritom nadilazeći uobičajene izraze skromnosti u nadi da će biti od nekakve koristi i da će sudjelovati u hvalevrijednom procesu obrazovanja i formacije na području kršćanske etike. Nema dvojbe da se izrazito zanimamo za ono usmjerenje etike koje nazivamo eklezijalnim. Neke predstavnike tog usmjerenja povezuje se s krutim, da ne kažemo prezirnim stavom prema drugim dvama usmjerenjima koja ovdje predstavljamo. No eklezijalna etika nije jednobojan pristup, bilo stilom, bilo sadržajem, kao što to nisu niti subverzivna i univerzalna etika. Stoga je jedna od svrha ove knjige, osim što smjera ponuditi pristupačan uvod u ovo područje, i nedvojbeno pokazati kako eklezijalna etika, kada se ne nalazi u modusu polemičke kritičnosti, duboko poštuje druge pristupe te je otvorena za živ dijalog s njima. Štoviše, u mnogo toga duguje upravo tim pristupima, a u mnogim pitanjima vrednuje i tretira probleme na načine koji se podudaraju sa subverzivnim i/ili univerzalnim pristupom. Nije nužno usvojiti pretpostavke eklezijalne etike kako bi se ovdje potražilo uvod u dinamiku i buduće izglede kršćanske etike u cijelosti.

Ova je knjiga rezultat i ishod brojnih prijateljstava i suradnji. Na nju je najviše utjecalo prijateljstvo dvaju izvornih autora, Bena Quasha i Sama Wellsa. Suradivali smo na različitim projektima u prošlosti, kako akademskim, tako i pastoralnim, i to sa sretnim posljedicama: otkrili smo da se naši istraživački interesi međusobno nadopunjuju i stimuliraju, ali prije svega naprosto uživamo u druženju, kako u radosnim, tako i u tužnim trenucima. Za obojicu je pisanje zajedničke knjige značilo promjenu stila, no nadamo se da knjiga nije lošija zbog toga što ima dvojicu autora umjesto jednoga.

¹ Za navode iz Starog zavjeta korišten je prijevod *Zagrebačke Biblije, a za Novi zavjet prijevod Bonaventure Duda i Jerka Fućaka (op. prev.)*.

Za drugo izdanje udružili smo se s Rebekom Eklund kao partnericom u istraživanju, dijalogu, propitkivanju i prijateljstvu, a radost suradnje samo se još povećala mudrošću i širinom pogleda koje su u projekt unijeli treće srce, um i duša. Uz druga poboljšanja, ovo izdanje sadrži opći uvod namijenjen čitatelju, prerađene uvode u svaki od triju dijelova knjige, a uz to se više pozornosti posvećuje katoličkoj i pravoslavnoj etici. Povrh toga, ono revidira i proširuje poglavlje o etici rase kako bi u obzir bili uzeti i noviji mislioci te aktualizira odjeljak o medijima kako bi bilo obuhvaćeno i područje društvenih medija, koje se mijenja velikom brzinom.

Sve su nas uvelike obogatili ohrabrenja, mašta i duhovitost Rebecce Harkin, koja je zahvaljujući svojoj viziji projekta i dubini razumijevanja problematike i pitanja kojima se ovdje bavimo vrhunska urednica i nakladnica, kao i kreativna partnerica kojoj mnogo dugujemo. Također smo zahvalni čitavom nizu mudrih kolega, osobito Hansu Hillerbrandu, Michaelu Goldmanu, Ebrahimu Moosi, Kishoru Trivediju, Jamesu Ongu, Ellen Davis, Mary McClintock Fulkerson, Johnu Kiessu i Fritzu Bauerschmidtu za kormilarenje u vodama gdje su naši sudovi bili nesigurni. Jo Wells i Susannah Ticciati, između ostalih, ponudili su svoje uvide u vremenima izvjesnosti i podršku u vremenima nesigurnosti.

Kršćanska etika odvija se u zajedništvu svetih, i u tom kontekstu kršćani uče da su u živim odnosima s kršćanima iz prošlosti i budućnosti, onima koji su preminuli i onima koji će tek doći. Obveze i radosti koje etika iscrtava spajaju različite naraštaje, a u toj svezi sjećanje na ono što je prošlo poprima oblik hvale, a iščekivanje onoga što dolazi naziva se nadom. Radujući se tom zajedništvu, prepunom nade, koje povezuje generacije, posvećujemo ovu knjigu dvjema nećakinjama i nećaku koji čine naše živote bogatijima, dubljima i istinitijima.

Samuel Wells

Ben Quash

Rebekah Eklund

PREDGOVOR HRVATSKOM IZDANJU

U današnjem društvu svakodnevno se susrećemo s nemalim brojem aktualnih, katkad i gorućih pitanja na koja se nude raznovrsni, pa čak i uzajamno suprotstavljani odgovori. Neka od njih služe u političkoj areni za polarizaciju društva, prikupljanje jeftinih poena i stvaranje novih ideoloških podjela. Pritom se ponuđači tih odgovora često pozivaju na određene sustave vrijednosti koji za sobom (ponekad tek prešutno, ali jednako stvarno) povlače i određenu etičku viziju stvarnosti i specifičan moralni izričaj. Ne iznenađuje da sve to vrijedi i za kršćane uključene u takve rasprave, no iznenađuje to da se kršćani međusobno neće uvijek složiti u odgovorima na neka vrlo jasno ocrtana pitanja, iako će svi tvrditi da njihovi stavovi nastaju neposredno na zasadima *kršćanske* etike. Otkuda onda te nesuglasice? Razumiju li zagovornici određenih stavova kako se oni točno odnose prema Bibliji, povijesti Crkve ili povijesti *kršćanske* etike? Može li se uopće govoriti o nekakvoj jedinstvenoj *kršćanskoj* etici i kakav je njezin odnos prema etikama drugih svjetonazora?

Uvod u kršćansku etiku nastoji ozbiljno pristupiti ovim i drugim problemima. U svojem pokušaju da ponude sveobuhvatan i razumljiv osnovni pregled discipline *kršćanske* etike, autori polaze od zanimljive pretpostavke. Oni predlažu da ćemo različite ishode bavljenjem *kršćanskom* etikom najbolje razumjeti ako uvažimo da za pitanje *Kome je namijenjena kršćanska etika?* postoje raznovrsni odgovori. Iz njih nastaje ono što nazivaju »glavnim granama *kršćanske* etike«. Tako postoje pristupi koji, polazeći od jednakosti svih ljudi, smatraju da je etika namijenjena svima. Ima i pristupa koji etiku sagledavaju iz gledišta društvenog položaja, pa se napose obraćaju potlačenima i zanemarenima. Konačno, ima i onih koji *kršćansku* etiku vide kao nasljeđe i poslanje Crkve, pa se tako fokusiraju na izgradnju specifičnog karaktera unutar zajednice vjernika. Takva podjela pomaže čitatelju uočiti da iz tih različitih polazišnih točaka neminovno proizlaze i različite vizije crkve, ali i društva. Već i sama ta spoznaja predstavlja dragocjen doprinos razumijevanju turbulentne stvarnosti koja nas okružuje.

Ovo djelo laća se i posve konkretnih i nerijetko kontroverznih tema oko kojih se prijepori unutar *kršćanskih* zajednica i svjetonazora ne stišavaju (ili

pak i dodatno razbuktavaju). Tako autori analiziraju kako svaki od predstavljenih pristupa razumijeva odnose između crkve i države, pravedno društvo, te stavove prema ratu kao sredstvo regulacije odnosa među državama. Na sličan način razmatraju i kako kršćanski etičari vide kategorije bogatstva i siromaštva, prikazuju različite modele raspodjele ekonomskih dobara, te promišljaju stajališta prema radu, poslovanju, potrošnji i upravljanju. Ne zaobilaze niti temu etike masovne komunikacije. Na području obitelji, braka i spolnosti propituju se pitanja prijateljstva, muških i ženskih identiteta, granice braka i obitelji, kao i istospolni odnosi. U sferi početka i završetka ljudskog života ističu se problematike kontracepcije, potpomognutog začeća i genetskog inženjeringa, povezane teme pobačaja, samoubojstva i eutanazije. Napokon, kršćanska ekološka etika također dolazi pod povećalo. Urgentna tema odnosa prema okolišu bavi se odnosom ljudi prema životinjama, suvremenom poljoprivrednom proizvodnjom u eri genetski modificirane hrane, te klimatskim promjenama i idejom održivog razvoja.

U vremenu kada se mahom poseže za brzim rješenjima i nedovoljno promišljenim odgovorima, kada se u spornim pitanjima određene vrijednosti vrlo često zastupaju sukladno njihovom ideološkom predznaku (a ne stvarnom sadržaju), kršćani bi trebali primjerom ukazati na mogućnost »drukčijeg puta«. Početak tog puta možda se nalazi u prepoznavanju da se izvorište svake kršćanske etike može pronaći samo u pomnom istraživanju Svetoga pisma, povijesti, filozofije i znanosti. Zato ova knjiga može postati nezaobilazni udžbenik svima koji tek počinju otkrivati svijet kršćanske etike, bez obzira na to radi li se o formalnom, sveučilišnom obrazovanju ili nekoj drugoj razini edukacije. Knjiga može biti od neprocjenjive koristi pastorima, svećenicima i ostalim crkvenim službenicima u njihovom svakodnevnom pastoralnom radu koji od njih neprekidno zahtijeva donošenje etičkih prosudbi i dušobrižničko postupanje u etički zahtjevnim situacijama. Povrh toga, treći dio knjige donosi pregled kršćanskih pokušaja artikulacije odgovora na neka od najaktualnijih pitanja postavljenih pred čovječanstvo 21. stoljeća, pa u tom smislu ovo djelo progovara i svima koji radoznalo žele poslušati kršćanski doprinos suvremenom dijalogu. Zbog svega toga vjerujem da ova knjiga zaslužuje vašu pozornost!

U Zagrebu, rujan 2020.

Enoh Šeba

UVOD

Napisali smo ovu knjigu kako bismo studentima koji se prvi put susreću s kršćanskom etikom pomogli da se informirano i s pouzdanjem počnu baviti pitanjima i metodama iz tog područja. Smatramo da su studentima za to potrebne tri stvari:

1. Predodžba što je to kršćanska etika, koji su njezini izvori i kako se do sada prakticirala;
2. Okvir za razlikovanje različitih stilova argumentacije;
3. Rasprava o glavnim temama kojima se kršćanska etika najčešće bavi, kao i mogućnost da primijeni navedeni okvir u istraživanju tih tema.

Ta tri elementa čine tri dijela ove knjige.

Prvi dio istražuje četiri isprepletene »pripovijesti« koje sačinjavaju bogatu i složenu priču o kršćanskoj etici danas. To su priča o Bogu kakvu nalazimo u kršćanskom Svetom pismu; priča o Crkvi od njezinih početaka u prvom stoljeću pa sve do današnjih dana; priča o etici u kontekstima izvan kršćanstva, uključujući klasičnu filozofiju, druge vjerske tradicije i današnje profesionalno okruženje; te povijesni razvoj kršćanske etike prikazan kroz njezine najvažnije ličnosti.

U drugom dijelu knjige postavljamo tezu da postoje tri glavna pristupa kršćanskoj etici: univerzalni, subverzivni i eklezijalni (ovi termini, kao i sama trojna podjela, specifičnost su ove knjige i rijetko se susreću drugdje na području kršćanske etike). Tri poglavlja drugog dijela detaljno opisuju podrijetlo i oblik tih triju glavnih grana kršćanske etike. Prva, univerzalna etika, pretpostavlja da je etika namijenjena svakome. Ako se može primijeniti na jednu osobu, onda je primjenjiva na svakoga. Mnogi konvencionalni pristupi etici pripadaju ovoj kategoriji: deontološki, konzekvencijalistički, prirodno pravo i tako dalje.

Drugi pristup dovodi u pitanje tu univerzalnu pretpostavku razmatrajući ulogu društvenog položaja u etici, postavljajući pitanje tko je isključen iz tog takozvanog »svakoga« i pridajući posebnu pozornost pitanjima roda, rase i klase. Ogranak etike koji nazivamo subverzivnim ponekad se opisuje kao

liberacionistički, budući da je posvećen oslobođenju potlačenih i osnaženju onih bez prava glasa ili onih nad kojima vladaju drugi.

Treći pristup oživljava jezik vrline, koji se najčešće povezuje s klasičnim grčkim filozofom Aristotelom, a u 13. stoljeću usvojio ga je i kršćanski teolog Toma Akvinski. Taj pristup pretpostavlja kako je primarni kontekst kršćanske etike Crkva (riječ »eklezijalni« izvodi se iz grčke riječi za Crkvu) te se usredotočuje na oblikovanje karaktera umjesto na trenutak odluke. Eklezijalna etika dovodi kršćansku etiku u dijalog sa specifičnim teološkim opredjeljenjima i praksama Crkve, uključujući vjerovanja i sakramente.

Ovakva trodijelna struktura ima poučnu, a ne restriktivnu svrhu. Vjerujemo kako ona nudi koristan način prepoznavanja različitih tendencija i metoda unutar širokog polja kršćanske etike, no to ne znači da smatramo kako se individualni mislioci mogu često ili uvijek uredno smjestiti u samo jednu kategoriju. Umjesto toga, naša je nada da će čitatelji ove knjige naučiti razlikovati metodološke podloge tekstova i autora s kojima dolaze u interakciju. Tako će možda početi čitati dokumente poput papinskih enciklika, sveučilišnih etičkih kodeksa ili novinskih kolumni tako da u jednom te istom tekstu prepoznaju mješavinu metoda i opredjeljenja. Osobito nam je stalo upoznati šire čitateljstvo s tvrdnjama i mogućnostima eklezijalne etike, no općenito nastojimo predstaviti svaki od tih triju pristupa koliko je god moguće jasnije i blagonaklonije.

Posljednji dio posvećuje pet poglavlja istraživanju glavnih pitanja i izazova s kojima se suočava kršćanska etika. Tu nalazimo uobičajeni popis etičkog kamenja spoticanja (pobačaj, eutanazija, rat), kao i neka općenitija pitanja (uloga države, ekološke krize). U svakom poglavlju istražujemo tipične načine kako te tri »grane« kršćanske etike pristupaju ovim središnjim etičkim pitanjima.

Kako bismo izbjegli zagušivanje teksta bilješkama i referencama, umjesto njih dodali smo popis izvora korištenih u pojedinim poglavljima na kraju svakoga od njih, a uz to i preporuke za daljnje čitanje. Poveznice na mrežne dokumente navedene su gdje god postoje. Izbor iz primarnih tekstova uz svako pojedino poglavlje također je dostupan u pratećem svesku *Christian Ethics: An Introductory Reader*.

Ljudi se često počinju baviti kršćanskom etikom nadajući se kako će pronaći prave odgovore. Naš pristup više se temelji na postavljanju pravih pitanja. Ponekad ne postoje jednostavni odgovori: kada bi ih bilo, možda ne bismo trebali Crkvu kao družbu hodočasnika s kojima ćemo razmjenjivati iskustva u

rasuđivanju i praktičnom življenju. I sami smo se tijekom zajedničkog pisanja ove knjige našli u bezbrojnim korisnim nesuglasticama, zbog čega smo, vjerujemo, postali mudrijima i poniznijima. Nadamo se da će čitanje ove knjige biti jednako korisno kao što je bilo i njezino pisanje.

PRVI DIO

Priča o kršćanskoj etici

Kršćanska etika ima tri glavna izvora: pisanu riječ Svetoga pisma, molitvu i praksu Crkve te pročišćenu mudrost i iskustvo proteklih stoljeća.

Dokument koji oblikuje identitet kršćanstva je Biblija te je nemoguće započeti izučavati kršćansku etiku bez razumijevanja naravi i sadržaja Svetoga pisma i njegove uloge u ovoj disciplini. Stoga naše prvo poglavlje započinje razmatranjem Pisma i naravi njegova autoriteta, kao i njegova mjesta u kršćanskoj etici. Zatim se Biblija razmatra u tri različita dijela – narod Božji (Stari zavjet), Bog u osobi (četiri Evanđelja) i nasljedovanje Isusa (ostatak Novog zavjeta).

Novi zavjet napisala je rana Crkva i upravo je ona odredila oblik Biblije kao cjeline. Kršćanska etika ne odnosi se prvenstveno na niz značajnih autora ili na zbirku utjecajnih tekstova: umjesto toga, ona se bavi povijesnim slijedom nastojanja da se utjelove pouke Pisma, Isusova radosna vijest i primjer njegovih prvih sljedbenika. Ovaj povijesni slijed nastojanja naziva se Crkvom. Naše drugo poglavlje stoga razvija priču o kršćanskoj etici istražujući povijest Crkve, ponovo u trima razdobljima – eri manjinskog statusa (prije nego što je kršćanstvo postalo normom u svijetu Sredozemlja), razdoblju kršćanskoga svijeta (tijekom kojega je kršćanstvo bilo normativno, a zemlje Sredozemlja širile svoj utjecaj diljem svijeta) i Crkvi u suvremeno doba (razdoblju u kojem je kršćanstvo prestalo biti normom, barem u zapadnom svijetu).

Prije nego što su kršćani počeli s pokušajima prenošenja nasljeđa Izraela i Isusa u navike i norme osobnog i zajedničkog života, odavno je već postojala, počevši još od drevne Grčke, tradicija promišljanja o tome kako bi ljudska bića trebala živjeti. Kršćanska etika uvijek se razvijala u odnosu na dijalog o tome što bi pojedinac trebao činiti i kakav bi trebao biti, dijalog koji je nadilazio kulturu Crkve. Ustvari, samo se u odnosu prema takvim partnerima u dijalogu uopće i javlja disciplina »kršćanske etike«. Kršćanska etika postaje mjestom gdje se susreću nasljeđe Izraela i Isusa, praksa i očekivanja Crkve te discipline i vokabular filozofske etike. Stoga naše treće poglavlje razmatra pojavu »etike« kao discipline u nekoliko ključnih »nekršćanskih« konteksta: u klasičnoj filozofiji, drugim religijama i specifičnim profesionalnim kontekstima.

Naposljetku, te tri struje – Pismo, povijest i filozofija – spajaju se kako bi oblikovale suvremenu disciplinu kršćanske etike. No sama disciplina svoje podrijetlo ne pronalazi toliko u pričama koje iznosimo u prvim trima poglavljima, koliko u priči koja nastaje u odnosu prema svima njima: to jest, u nizu velikih autora čija djela oblikuju kanon spisa na ovom području. Ta četvrta priča nije toliko priča o kršćanskoj etici koliko povijest kršćanskih etičara. Mnogi među njima, pa možda i većina, nisu se izričito smatrali etičarima (kao nešto različito od teologa ili filozofa), no upravo je njihova tradicija ono u čemu se prepoznaju mnogi koji objavljuju radove na području kršćanske etike, a to će postati jasnije u drugom i trećem dijelu ove knjige.

PRVO POGLAVLJE

Pripovijest o Bogu

Kršćani ponekad govore kao da Biblija ima odgovore na sva životna pitanja i probleme. No detaljno čitanje Biblije otkriva različite složene aspekte. Postoje neka etička pitanja kojima se Biblija ne bavi specifično. Postoje druga gdje se čini da Biblija nudi određene upute (kao što je kamenovanje prijestupnika) koje nisu prihvatljive u suvremenom svijetu, ili gdje naizgled zastupa svjetonazor (kao što je drevna kozmologija) koji je već odavno napušten. Naposljetku, postoje pitanja gdje se čini da različiti iskazi ili priče nude proturječne savjete.

Na primjer, u 18. i 19. stoljeću, osobito na američkom jugu, i abolicionisti i robovlasnici pozivali su se na kršćansko Sveto pismo kako bi potkrijepili svoje pozicije. Prema mišljenju robovlasnika, Biblija izričito podržava pravo gospodara da posjeduju i discipliniraju robove; za abolicioniste pak biblijski put oslobođenja i ljubavi kategorički isključuje mogućnost da bilo koja osoba posjeduje drugo ljudsko biće. Bibliju se neprestano citiralo kao svjedočanstvo na suprotstavljenim stranama mnogih etičkih debata, uključujući one o istospolnom braku i ratovanju. Ono što se rijetko dovodi u pitanje jest središnja uloga Svetog pisma za kršćansku etiku; međutim, daleko je složeniji način na koji se taj odnos iskazuje u praksi.

Pitanje o odnosu Svetog pisma i etike nužno uključuje razumijevanje toga što Sveto pismo uopće jest. Kršćani, ustvari, nisu sasvim suglasni niti u pogledu toga što ono sadrži. Pravoslavni, katolički i anglikanski kršćani uključuju u svoje starozavjetne kanone ponešto različite verzije zbirke knjiga koja je poznata kao apokrifi, a protestantske Biblije posve ih isključuju. Tu je zatim i pitanje o naravi biblijskog teksta. Je li Biblija normativni kodeks ponašanja, knjiga pravila, izvor moralnog zakona? Je li ona prozor u Božje srce ili sredstvo kojim Duh Sveti oblikuje moralnu imaginaciju? Nudi li nam ona obrasce za oponašanje ili zov trublje da izravnamo svoje putove? Je li ona ljubavna pjesma kojoj je svrha

privući čovječanstvo bliže Bogu ili pljusak ledene vode koji bi trebao probuditi našu uspavanu savjest?

Stoga se, kada se radi o opisivanju uloge Pisma u kršćanskoj etici, nužno susrećemo s brojnim izazovima, a ovdje ćemo opisati dva najveća.

1. *Povijesna i kulturna udaljenost.* Čitanje Biblije ponekad se opisuje kao čitanje tuđe pošte: ti tekstovi pisani su drugim ljudima i za druge ljude, u drugim vremenima i na drugim mjestima, koji se često radikalno razlikuju od naših. Biblija se ne bavi izričito gorućim suvremenim pitanjima poput istraživanja matičnih stanica ili klimatskih promjena. »Svijet Levitskog zakonika nije svijet Prve poslanice Korinćanima, a nijedno od to dvoje nije naš svijet« (Joel Green).
2. *Višeglasje Pisma.* Iako je uobičajeno govoriti o Bibliji kao da je to jedna knjiga, radi se ustvari o zbirci knjiga koje su napisali različiti autori i sastavili različiti urednici tijekom više tisuća godina. Ona obuhvaća širok spektar žanrova, od kojih neki i nisu baš očito povezani s etikom: u kojem je smislu poetski tekst etičan? Stoga je i samo opisivanje etike koja je sadržana u Pismu prepuno napetosti. Novozavjetni stručnjak Richard Hays primjećuje kako brižljiva i kritička egzegeza samo povećava problem izoštravajući »našu svijest o ideološkoj raznolikosti unutar Pisma i našoj vlastitoj udaljenosti u odnosu na izvorne zajednice.« On citira Olivera O'Donovana, koji zajedljivo primjećuje: »Tumači koji misle da mogu odrediti pravu etičku primjenu Biblije samim time što će provoditi istančaniju egzegezu nalikuju ljudima koji vjeruju da će moći poletjeti ako samo budu dovoljno žestoko mahali rukama.«

A ipak, kršćanska etika uglavnom djeluje u uvjerenju kako drevni tekstovi Svetoga pisma ipak imaju trajnu relevantnost, pa čak i obvezujući autoritet za živote današnjih kršćana (neke od iznimaka tog pravila tema su šestog poglavlja). No kako su ti tekstovi autoritativni? Odnosno, gdje počiva autoritet kada se radi o primjeni Biblije na etička pitanja? Postoje tri osnovne opcije.

1. Autoritet se nalazi u događajima u *pozadini* biblijskog teksta. Drugim riječima, autoritet se nalazi u Bogu i Njegovim djelima stvaranja, spasenja

i oslobođenja, onako kako ih opisuju biblijske knjige. Za neke to znači da treba pokušati rekonstruirati što je vjernije moguće svjetove i događaje koje tekst opisuje, ili da treba ustrajati na povijesnosti svakog događaja u tekstu (što dovodi do dugih i ogorčenih borbi oko povijesnog karaktera stvaranja ili velikog potopa u Postanku). Za druge to znači, u praktičnom smislu registrirati da je Sveto pismo najbolje ili jedino svjedočanstvo koje imamo o Trojedinom Bogu. To nas dovodi do sljedećeg gledišta.

2. Autoritet je *inherentan* samome tekstu, pozicija koja se često povezuje s vjerovanjem u verbalno nadahnuće Pisma. Prema tom gledištu, Duh Sveti nadahnuo je svakog pojedinog autora (a možda i urednika) svetih knjiga te su stoga i same zapisane riječi svete. U tom smislu tekst ima neku vrstu izvedenog autoriteta, budući da njegov autoritet potječe od njegova božanskog autora; no kritičare takvog gledišta muči to što bi ta pozicija mogla samu Bibliju učiniti objektom štovanja, umjesto knjigom koja upućuje ljude na štovanje Boga.

Prema jednoj od varijanti ovoga gledišta pravi predmet proučavanja treba biti »konačan oblik« biblijskih knjiga u današnjem obliku, a ne rekonstrukcija »izvornog« teksta ili događaja koje tekst opisuje. Taj pristup ponekad je poznat pod nazivom »kanonska kritika«, a to je metoda koja nastoji čitati sve knjige kanona, Stari i Novi zavjet, u njihovu međusobnom odnosu. Kanonsko čitanje odražava načelo Augustina iz Hipona (354.–430.) da Pismo tumači Pismo. Tako četiri Evanđelja treba čitati ne samo paralelno, nego i u kontekstu priče o Izraelu u Starom zavjetu i priče o ranoj Crkvi u ostatku Novog zavjeta.

3. Treće gledište smješta autoritet *ispred* teksta – odnosno u čitatelja i čitateljsku zajednicu. To gledište ponekad se služi postmodernom književnom teorijom, koja tvrdi kako sami tekstovi nemaju značenja sve dok ih se ne čita i interpretira. S time je povezano gledište kako sveti tekstovi nemaju nikakav autoritet izvan zajednica koje ih tumače i koje ih se pridržavaju. Tako autoritet počiva u različitim interpretacijskim zajednicama: za rimokatolike on je u crkvenom učiteljstvu ili apostolskom autoritetu poučavanja kojeg primjenjuju biskupi i papa; za neke protestante autoritet je smješten u mjesnom pastoru ili mjesnoj crkvenoj zajednici. Pristup koji

se ponekad naziva liberacionističkom etikom – a koji se u ovoj knjizi naziva subverzivnom etikom – najčešće smješta autoritet u svakodnevno iskustvo običnih ljudi, a osobito onih potlačenih (više o tome u šestom poglavlju).

Jedan noviji podskup ovog trećeg gledišta tvrdi kako autoritet naposljetku nije u čitanju teksta, nego u njegovu utjelovljenju u zajednici – dakle, u vjernicima koji vjerno »izvršavaju« ili žive Pismo kao članovi bogoštovne zajednice (ova pozicija usko je povezana s eklezijalnom etikom, o čemu će biti riječi u sedmom poglavlju).

Sveto pismo također posjeduje autoritet usporedo s onime što se obično naziva tradicijom, a što uključuje sažetke kršćanskih vjerovanja poput Nicejskog vjerovanja i trajni autoritet naučavanja apostolske Crkve. Pravoslavni i katolički kršćani i samo Pismo često smatraju elementom crkvene tradicije te stoga u konačnici ono nije sasvim razlučivo od zasebne zbirke spisa koja se naziva »tradicijom«. Tako u Rimokatoličkoj crkvi Pismo i tradicija »proistječu iz istoga božanskog izvora« i kao takvi oboje čuvaju i prenose Božju riječ. Iz tog razloga »oboje valja primati i častiti jednakim osjećajem zahvalnosti i poštovanja« (*Dei Verbum*). Za razliku od toga, uz anglikanstvo se povezuje čitanje Pisma u kreativnoj tenziji s tradicijom i razumom.

Iako većina protestanata pristaje uz neku verziju reformacijskog načela *sola scriptura* (samo Pismo), gotovo sve protestantske skupine koriste i pisanu tradiciju kao što je Augsbursko vjerovanje (središnji iskaz vjere za luterane) ili pak nepisane tradicije kao što je ona o jasnoći Svetoga pisma (ideja da Pismo ima jedinstveno i jasno značenje) kao važne, iako ne toliko autoritativne smjernice u tumačenju Pisma. U praksi svako gledište koje u Pismu traži moralno vodstvo mora odlučiti kako procijeniti razlike u njegovoj interpretaciji – na primjer, u slučaju kada se i robovlasnik i abolicionist pozivaju na biblijski tekst.

Raznovrsnost biblijskog materijala može biti priličan izazov u etičkom pogledu. No ona također može potaknuti etičku imaginaciju ako se shvati kao dar, a ne kao problem – kao poticaj na kreativnu vjernost u novim situacijama. To ovisi o prepoznavanju temeljnog jedinstva koje se provlači kroz složenost biblijskih tekstova – koherentne pripovijesti o Bogu. U nastavku teksta dat ćemo kratak prikaz te pripovijesti u čitavoj njezinoj raznovrsnosti.